Asia: HE 209/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta

Viite: Asiantuntijapyyntö ja kirjallisen lausunnon pyyntö eduskunnan sivistysvaliokunnalta 20.1.2025

Tulanetin lausunto

Tulanet kiittää mahdollisuudesta lausua ko. hallituksen esitykseen ja esittää seuraavat huomiot:

2 § Tehtävät

Tulanet pitää hyvänä, että muuttunut geopoliittinen toimintaympäristö tunnistetaan myös tutkimuskentällä, ja pyritään ehkäisemään tutkimustulosten ja teknologioiden vuotamista turvallisuuden kannalta haitallisiin tarkoituksiin. Keskeistä on vastata TKI-toiminnan turvallisuuteen liittyviin haasteisiin johdonmukaisesti kaikkialla Euroopassa ja vahvistaa toimenpiteiden yhdenmukaisuutta.

2 pykälään ehdotetaan lisättäväksi uusi 2 momentti: ”Edellä 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettujen tehtävien hoitaminen ei saa olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa”.

Momentin tarkoitus antaa Suomen Akatemialle mahdollisuus poiketa tieteelliseen laatuun perustuvasta rahoituskriteeristä silloin, kun hankkeeseen selkeästi liittyy kansallista turvallisuutta vaarantavia elementtejä, on kannatettava. Hallituksen esitykseen sisältyvä viittaus mahdolliseen ristiriitaan Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa on kuitenkin kirjauksena yleisluonteinen ja epämääräinen, ja voi altistaa väärinkäytöksille. **Tulanet katsoo, että momentin tavoite tulee katettua ilman mainintaa ulko- ja turvallisuuspolitiikasta** kirjauksella ”… tehtävien hoitaminen ei saa olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden tai Suomen kansainvälisten velvoitteiden kanssa”.

Esityksen mukaan Akatemian tulisi tunnistaa mahdolliset riskit ja uhat etukäteen ja huolta aiheuttaville tutkimushankkeille tulisi tehdä riskienarviointi yhteistyössä suomalaisten yliopistojen ja tutkimuslaitosten sekä kansallisten viranomaisten kanssa. On tärkeä varmistaa toimenpiteiden vaatima erityisosaaminen ja resurssit kaikille osapuolille. Kirjaukseen perustuvissa toimenpiteissä on myös huolehdittava, että ei tarpeettomasti heikennetä tieteen vapautta ja laatua.

On tärkeää panostaa eri toimijoiden väliseen yhteistyöhön ja käytäntöihin, joilla tutkimustulosten ja teknologian päätyminen väärille tahoille tai vääriin käyttötarkoituksiin pyritään estämään, ja joilla voidaan tukea tutkimuksen turvallisuutta (esim. taustaselvitykset). Toimintatapoja tulee kehittää eri hallinnonalojen yhteistyönä.

3 § Hallitus

Hallituksen esityksessä ehdotetaan poistettavaksi tieteellisten toimikuntien, strategisen tutkimuksen neuvoston ja tutkimusinfrastruktuurikomitean puheenjohtajien puhe- ja läsnäolo-oikeus Akatemian hallituksen kokouksissa. Tulanet ei tue tätä muutosta. Suora vuorovaikutus toimikuntien, tutkimusinfrastruktuurikomitean ja strategisen tutkimuksen neuvoston puheenjohtajien kanssa on luonteva väylä saada päätöksenteon tueksi tutkimuskentän näkemyksiä monipuolisesti. Jos muutos kuitenkin toteutuu, on tärkeää varmistaa, että vuorovaikutus toteutuu muulla tavoin.

5 § Toimikunnat

Hallituksen esityksessä ehdotetaan tutkimusinfrastruktuurikomitean muuttamista tutkimusinfrastruktuuritoimikunnaksi, jonka tehtävät ja nimittämiskäytännöt vastaisivat Akatemian muiden toimikuntien tehtäviä ja nimittämiskäytäntöjä. Tulanet ei tue tätä muutosta, koska tutkimusinfrastruktuurikomitea poikkeaa luonteeltaan nykyisistä toimikunnista. Tulanet katsoo, että nimityskäytännöissä tulee huomioida tutkimusinfrastruktuurikomitean tai -toimikunnan rooli infrastruktuurikentän kokonaisnäkemyksen tuottajana, ja **nimittämiskäytäntöjen tulee perustua osaamiseen eikä asemaan organisaatiossa**.

Perustelu: Taustateksteissä tuodaan selvästi esiin tutkimusinfrastruktuurikomitean tai -toimikunnan tärkeä tehtävä hahmottaa kansallisten tutkimuksen infrastruktuurien kokonaisuus ja koota kokonaisnäkemystä tieteellisen tutkimuksen infrastruktuuritarpeista. Toisaalla nykytilan kuvauksessa todetaan, että ”Toimielimiin ei nimitetä korkeakoulujen rehtoreita tai toimitusjohtajia, korkeakoulujen tai tutkimuslaitosten hallitusten tai johtoryhmien puheenjohtajia tai jäseniä eikä tutkimuslaitosten pääjohtajia tai näihin rinnastettavia.”

Tutkimuslaitokset hallinnoivat ja operoivat suurta määrää merkittäviä kansallisia ja kansainvälisiä tutkimus- ja teknologiainfrastruktuureja. Monissa tutkimuslaitoksissa tieteellisesti korkean tason johtavia tutkijoita toimii myös esim. osastojensa johtajina ja johtoryhmien jäseninä. Monesti juuri näillä henkilöillä on osaamisensa ja verkostojensa ansiosta paras kokonaisnäkemys suomalaiseen infrastruktuurikenttään. Mikäli johtoryhmän jäsenyys estää toimimisen tutkimusinfrastruktuuritoimikunnassa, voi tutkimuslaitosten vahva tutkimusinfrastruktuurien asiantuntemus ja tieteellinen osaaminen jäädä suurelta osin hyödyntämättä.

Lausuntopalautteessa korostui tutkimusinfrastruktuureja koskevien päätösten pitkäjänteisyys ja tarve suurten kokonaisuuksien hahmottamiselle. Tästä syystä useissa lausunnoissa korostettiin, että nimittämiskäytännössä tulee voida hyödyntää organisaatioiden parasta asiantuntemusta riippumatta henkilön asemasta organisaatiossa ja myös toimikuntaan tulisi voida nimittää organisaatioiden ylintä johtoa tutkijoiden lisäksi. Vaikuttaa siltä, että tätä vahvaa lausuntopalautetta ei ole huomioitu.

Lakipykälä sinänsä ei ota kantaa ylimmän johdon kelpoisuuteen tutkimusinfrastruktuuritoimikunnan jäseneksi, mutta perusteluista käy ilmi, että ylimmän johdon osallistumismahdollisuus on tarkoitus evätä. Epäselväksi jää, missä ylimmän johdon kelpoisuudesta toimikunnan jäseneksi päätetään ja miten varmistetaan lausuntopalautteessa peräänkuulutettu organisaatioiden parhaan asiantuntemuksen hyödyntäminen.

Perusteluissa vedotaan myös jääviysongelmaan. On kuitenkin hyvä tunnistaa, että vastaavia jääviysongelmia voisi tulla esim. tutkijan merkittävästä asemasta tietyssä Akatemian rahoittamassa infrastruktuurissa.

Tulanet ehdottaa lain perusteluihin kirjattavaksi, että tutkimusinfrastruktuuritoimikunnan jäsenet tulee valita osaamisen perusteella riippumatta heidän asemastaan organisaatiossa.

Helsingissä 10.2.2025

Tutkimuslaitosten yhteenliittymä Tulanet

Antti Vasara, puheenjohtaja

Sanna Marttinen, toiminnanjohtaja

Tutkimuslaitosten yhteenliittymä Tulanetin jäsenet:

Geologian tutkimuskeskus, Ilmatieteen laitos, Luonnonvarakeskus, Maanmittauslaitos, Ruokavirasto, Suomen ympäristökeskus, Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Työterveyslaitos, Ulkopoliittinen instituutti ja Valtion taloudellinen tutkimuskeskus